

La torxa de la XXV Olimpíada Barcelona 1992

El dimecres 13 de març de 1991, a 500 dies de la inauguració dels JJ. OO. de Barcelona, es presentava, en una roda de premsa pels mitjans de comunicació, el disseny de la torxa que havia de dur la flama olímpica des de Olímpia, a Grècia, fins l'Estadi Olímpic de Montjuïc. L'esdeveniment estava encapçalat per Josep Miquel Abad, Conseller delegat del *Comitè Organitzador Olímpic de Barcelona'92* (COOB'92), Josep Lluís Vilaseca, Secretari General de l'Esport de la Generalitat i vicepresident del COOB'92, i l'aleshores alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall. Amb aquest acte finalitzava el procés de disseny, iniciat al gener de 1990, d'aquest important símbol olímpic.

L'encàrrec del disseny de la torxa havia recaigut sobre André Ricard, un important dissenyador industrial natural de Barcelona, que ja havia participat prèviament en el disseny de la capsa que contenia el dossier de la candidatura olímpica de la ciutat, presentat a Lausana l'1 de març de 1986. La idea de Ricard era crear una torxa que no només portés la flama olímpica de l'Olimp a Barcelona, sinó que també es distingís de la resta de torxes olímpiques creades fins aleshores.

A primera vista, la torxa olímpica és un objecte o dispositiu capaç de transportar una flama entre un punt i un altre. Ara bé, cal tenir present que aquest fet forma part d'un procés que va molt més enllà del simple viatge de la flama, doncs representa tot un acte litúrgic carregat de significació: el robatori del foc als deus per ser entregat als homes mortals. Així, l'acte del lliurament de la flama té una enorme càrrega simbòlica pels Jocs Olímpics moderns, ja que implica una connexió directa amb la tradició hel·lènica, punt de partida dels mateixos. Alhora, el foc és un element simbòlic present en la immensa majoria de cultures del món, extensament vinculat als valors de l'espiritualitat.

Per concloure, i citant a Moragas (1999):

La torxa olímpica constitueix un cas paradigmàtic d'una de les formes simbòliques més universals de la comunicació humana: el foc transformat en signe, en flama, aïllada i presentada a la contemplació humana per a la realització d'algun dels seus rituals. Des de temps immemorials les més diverses cultures i religions han utilitzat la flama com a forma d'expressió de valors fonamentals. (p. 35)

En efecte, la torxa olímpica, així com el ritual al voltant del trasllat de la seva flama, representa quelcom que va més enllà de ser un símbol de les olimpíades, i passa a esdevenir quelcom humanista, de dimensions universals.

L'origen del ritual olímpic

La idea, però, d'incloure una cerimònia amb l'encesa de la flama no es va començar a contemplar en els Jocs Olímpics fins els celebrats a Amsterdam el 1928, les IX Olimpíades. Tampoc es realitzava en els Jocs de l'antiguitat. Fou, doncs, l'arquitecte holandès Jans Wils (dissenyador, entre d'altres, de l'Estadi Olímpic d'Amsterdam) qui va incloure l'encesa d'un peveter en la cerimònia d'inauguració dels Jocs esmentats. L'aura ritual de l'encesa, però, encara no hi era present. Així, no es va incloure cap cursa de relleus, ni la flama venia encesa de Grècia. És més, el peveter olímpic (batejat popularment com "el cendrer de fulls volanders") no va ser encès per un atleta, sinó per un treballador de la companyia de gas local. (Paauw , 1995)

Anys més tard, en les XI Olimpíades celebrades a Berlín l'any 1936, Carl Diem, organitzador dels jocs i un dels historiadors de l'olimpisme més reconeguts de la història, va concebre la idea de celebrar una cursa de relleus pel transport de la flama Olímpica entre Olímpia i l'estadi central que allotjava els Jocs. Per primera vegada, la flama Olímpica seria encesa al temple de Zeus d'Olímpia, i transportada fins la ciutat seu dels Jocs. La torxa va passar per les mans d'uns 3.000 rellevistes, que travessaren Grècia, Bulgària, Iugoslàvia, Hongria, Àustria i Txecoslovàquia en 9 dies, i arribà a l'estadi olímpic de Berlín l'1 d'agost de 1936, enmig d'una immensa manifestació paramilitar curiosament organitzada (Asín, 1998, p. 9). Avui en dia, encara podem visualitzar aquesta primera cerimònia d'encesa del peveter olímpic en el documental *Olympia*, produït l'any 1938 per Leni Riefenstahl, autora, entre altres, del documental propagandístic *Triumph des Willens* (el Triomf de la voluntat).

Alguns historiadors de l'olimpisme veuen similituds entre el simbolisme de la cerimònia ideada per Carl Diem i les posades en escena del règim nacional-socialista. No es pot obviar el fet que les autoritats alemanyes, encapçalades per Goebbels, van organitzar els Jocs Olímpics de Berlín amb la clara intencionalitat de mostrar al món la grandesa del

nacionalsocialisme. En tot cas, el cert és que des de llavors quedà implantada la tradició de realitzar el transport de la flama olímpica i la posterior encesa del peveter de l'estadi, i la torxa olímpica es convertí en un dels principals símbols visuals de cadascun dels Jocs Olímpics celebrats des d'aleshores, molt més reconegut que el logotip o la mascota.

El disseny i els Jocs Olímpics: una finestra al món

Els Jocs Olímpics, com a esdeveniment mundial de masses, ofereixen l'oportunitat a la societat que els organitza de projectar-se al món d'una manera determinada, gràcies al seu disseny. En el cas de Barcelona, Moragas (1992) ho resumeix de la següent manera:

El disseny [de les olimpíades] facilitava l'argument sobre la capacitat de Barcelona per a combinar la creativitat amb la competència industrial i professional, justament allò que era indispensable per a situar-se en el nou mapa competitiu de l'Europa Moderna. (p. 60)

Les olimpíades, per tant, representaven una aposta clara cap a la modernitat i, fins i tot, una oportunitat per treure's l'estora d'un passat que volia oblidar-se, marcat pel gris conformista i submís d'una societat sota un règim dictatorial. D'aquí que el disseny jugues un paper tant important en aquest trencament, i que els organitzadors posessin totes les seves energies en aconseguir un projecte capaç de realitzar aquesta funció. Els resultats foren uns Jocs Olímpics que van voler diferenciar-se de les imatges i simbologia característiques de les edicions anteriors. Josep Maria Trias, dissenyador del símbol i logotip dels Jocs Olímpics de Barcelona, resumeix que el llenguatge definit resultant fou "*més humà, més càlid, més artístic, més creatiu, més personal; en suma, més coherent amb els valors comunicatius que calia transmetre*" (Trias, 1992, p. 77).

El procés de disseny de la torxa

Coneixent tot el transfons simbòlic que envolta el ritual d'encesa del peveter olímpic i, després d'haver dissenyat la caixa que transportava el dossier que va fer guanyar, el 1986, a la candidatura olímpica de Barcelona, Ricard demanà als responsables de la candidatura

de Barcelona 1992 encarregar-se del disseny de la torxa. Aquests acceptaren la proposició, i Ricard es disposà a preparar amb entusiasme aquest nou encàrrec. En les seves memòries, Ricard (2003) ens explica com va anar tot el procés de disseny, des dels aspectes més tècnics fins a les qüestions més personals.

Podem saber que el procés de disseny d'una torxa olímpica, tot i ser un encàrrec atípic, té uns plantejaments inicials totalment normals als de qualsevol altre encàrrec de disseny: açò és, els de saber compaginar les qüestions funcionals i estètiques. Així, per una banda, tenim que l'objecte té tot una càrrega simbòlica al darrere que el fa únic i singular, ja sigui pel que representa com pel que la societat espera que sigui. Té, per tant, unes exigències expressives que comporten, necessàriament, una gran responsabilitat pel que fa al seu disseny visual. Per altra banda, i degut a la seva funcionalitat, requereix d'unes exigències específiques molt concretes que s'han de prendre en consideració, des del seu pes fins els enginyers que han de permetre mantenir el foc encès entre els diferents relleus. Cada detall de la torxa, doncs, va ser estudiat amb deteniment, tenint en compte tots aquests factors.

Per mirar de trobar el disseny més adient, Ricard realitzà tota una tasca de documentació i assessorament previs que el van portar a revisar, una a una, les diferents torxes que havien estat creades per cadascun dels Jocs anteriors. Això el va permetre plantejar-se dos enfocaments pels quals podria passar: per un costat, tenia l'opció continuista, que significava seguir amb petites modificacions els diversos dissenys que s'havien succeït en les anteriors olimpíades. Per l'altre, li quedava l'opció rupturista, la de trencar amb els diferents treballs que s'havien realitzat fins llavors.

Ricard es decantà per una opció intermèdia, creant una torxa que es distingís de les altres creades fins llavors, però que alhora mantingués una línia estètica simbòlica adequada al carisma de l'objecte que representava. Havia de ser una torxa que, al igual del que es pretenia amb l'organització de les mateixes olimpíades, marques la diferència, però que fos coherent amb tot allò que justificava la seva pròpia existència. Definitivament, una torxa que mostrés al món com era la Barcelona d'aquells moments.

D'aquesta manera, i després d'incomptables croquis, Ricard va anar visualitzant el que seria la torxa definitiva, una torxa amb predominança de formes còniques, cilíndriques i triangulars. Formes que evocaven, entre altres elements, les antigues àmfores romanes,

un element característicament vinculat a la mediterrània. Al cap damunt, el seu capçal en forma de plat cònic, tal com un peveter, ens recorda el final del camí que ha de recórrer.

Pel que fa als seus materials, i tenint en compte les necessitats que es requerien per poder dur a terme el seu objectiu, es decidí construir amb alumini cromat i plàstics ABS (Acrilonitril Butadiè Estirè), materials que evocaven la modernitat d'aquells temps, alhora que proveïen a la torxa de major lleugeresa. De la mateixa manera, el mànec es va recobrir de cuir, per donar una major adherència a la mà i una major capacitat d'absorció de la suor dels corredors que havien de portar-la. (Ricard, 1992)

Faltava, però, assegurar que la torxa complís el requisit de poder traslladar la flama olímpica amb garanties. Es requeria, per tant, d'un enginy capaç de suportar i mantenir una flama encesa durant un recorregut de prop de 6.000 km realitzat per relleus d'1 km, i que la torxa fos relativament còmoda pel que fa al seu maneig i càrrega. Els precedents anteriors havien demostrat que no existia un combustible estàndard, o en altres paraules, un mètode eficaç i segur que estigues totalment contrastat. En cadascuna de les edicions anteriors, cada organització va decidir utilitzar un combustible o altre, ja fos combustible líquid (derivats del petroli, oli...), sòlid (pólvora) o gasós (gas natural o de qualsevol altre tipus).

Per solucionar aquest aspecte, es va comptar amb la participació de la Càtedra de Projectes de l'Escola d'Enginyers de la Universitat Politècnica de Catalunya, que després d'un llarg procés d'estudi, on es determinà des de la forma de la flama fins el color que havia de tenir, es decidí utilitzar el gas natural com a combustible. Entre els avantatges que oferia l'ús del gas natural respecte els altres combustibles, es destacava que permetia un millor control de la flama, així com unes millors condicions d'emmagatzematge i facilitat d'ús.

Decidit el combustible, l'empresa Catalana de Gas, que havia participat com assessora en el procés de les proves de combustible, es va comprometre a preparar un sistema de cremador que complís amb el requisit indispensable de poder mantenir la flama encesa en moviment, amb una bona resistència al vent, que garantís una flama estable i segura durant prop de 25 minuts, temps mínim requerit entre els relleus.

El resultat final

Amb tots aquests elements, s'arribà a l'objecte final: una torxa de poc més de 66 cm d'alçada, fabricada principalment en alumini injectat, ABS (plàstic) i cuir, d'1,2 kg de pes, dividida exteriorment en tres parts acoblades en una estructura, en color eminentment platejat i acabat reflectant. A la part superior, tenim un capçal en forma de plat cònic, que ens evoca la forma d'un peveter, amb el seu cremador semiesfèric al centre; a la part central, una tapa posterior, en secció trapezoïdal, encarregada de protegir el dipòsit de combustible, amb la frase "XXV OLIMPÍADA BARCELONA 1992", així com el logotip de les Olimpíades, inscrit en color daurat a la part del posterior; i a la part baixa, una empenyadura de cuir des d'on el corredor subjectava la torxa.

Amb el disseny aprovat i presentat als mitjans de comunicació, començà la producció industrial de les 10.000 torxes que s'havien calculat com a necessàries per a recórrer tot el trajecte. L'empresa que s'encarregà de la producció fou Vilagrasa S.A. (Ricard, 2003). Durant el procés de producció, sorgiren, però, algunes qüestions delicades, sobretot relatives al procediment d'injecció de les lletres daurades, que suposaren haver d'inserir, una a una i per separat, cadascuna de les lletres a totes les torxes. Tot i així, el producte final va resultar ser d'una gran qualitat.

En definitiva, la torxa olímpica de les olimpíades de Barcelona 1992, tot i mantenir una coherència respecte el que simbolitzava, va saber traslladar visualment l'enorme esforç en renovació que la ciutat de Barcelona volia projectar cap a la resta del món, una ciutat que mirava endavant cap a la modernitat i els nous temps que havien de venir. Alhora, pel seu dissenyador, André Ricard, va significar la culminació d'una trajectòria professional fora de dubte.

Bibliografia

ASÍN, E. (1998). *La política en las olimpiadas de Berlín 1996*. Centre d'Estudis Olímpics UAB. Disponible a:

http://olympicstudies.uab.es/pdf/wp080_spa.pdf

MORAGAS, M. (1992). Disseny: promoció i identitat de Barcelona'92. Barcelona. *Temes de Disseny*, 7, p. 56-76.

MORAGAS, M. (1999). La torxa olímpica: poesia i disseny. A: IZQUIERDO, V., BALCELLS, J.M. (coord.). *André Ricard. El disseny del quotidià*. Barcelona: Fundació Joan Miró.

PAAUW, R. (1995). The Amsterdam Olympic Stadium. The final countdown. *Citius, Altius, Fortius*. The International Society of Olympic Historians - ISOH: Durham. 1995, vol. 3. nº3, p. 30-32. Disponible a:

<http://library.la84.org/SportsLibrary/JOH/JOHv3n3/JOHv3n3f.pdf>

RICARD, A. (1992). El disseny de la torxa olímpica 1992. *Temes de Disseny*: Barcelona. 1992, 7, p. 131-145.

RICARD, A. (2003). *André Ricard. En resumen*. Barcelona: Angle Editorial

TRIAS, J.M. (1992). Els símbols dels Jocs de la XXV Olimpíada de Barcelona'92. Símbol i logotip dels Jocs Olímpics de Barcelona'92. *Temes de Disseny*: Barcelona. 1992, 7, p. 77-90)